



## UNIVERSAL JOURNAL OF THEOLOGY

e-ISSN: 2548-0952

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Haziran/June)

### İMAM ZEYLÂÎ'NİN NESEFÎ'YE AİT KENZ METNİNDEKİ HÜKÜMLERİ TEMELLENDİRMESİNDE TAKİP ETTİĞİ YÖNTEMİN TAHLİLİ -Nikah Bölümü Bağlamında-

*Analyzing The Method Followed By Imam Zeylâî In Basing On The Provisions In The  
Kenz Text Of Nasefî -In The Context Of The Marriage Section-*

#### RAMAZAN TOK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,  
İslam Hukuku Anabilim Dalı

Graduate Student, Pamukkale University, Institute of Islamic Studies, Department of Islamic  
Law, Denizli/Turkey

[ramazan\\_98tk@hotmail.com](mailto:ramazan_98tk@hotmail.com)

<https://orcid.org/0000-0001-9816-3606>

#### NURULLAH AKDENİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,  
İslam Hukuku Anabilim Dalı

Graduate Student, Pamukkale University, Institute of Islamic Studies, Department of Islamic  
Law, Denizli/Turkey

[nurullahakdeniz12@gmail.com](mailto:nurullahakdeniz12@gmail.com)

<https://orcid.org/0000-0001-8411-1098>

**Makale Bilgisi - Article Information** Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/  
Research Article

**Geliş Tarihi/Date Received:** 15/11/2022

**Kabul Tarihi/Date Accepted:** 13/06/2023

**Yayın Tarihi/Date Published:** 23/06/2023

**Atıf/Citation:** Ramazan Tok – Nurullah Akdeniz, “İmam Zeylâî'nin Neseffî'ye Ait Kenz Metnindeki  
Hükümleri Temellendirmesinde Takip Ettiği Yöntemin Tahlili -Nikah Bölümü Bağlamında”,  
*Universal Journal of Theology* 8/1 (2023): 80-105 <https://doi.org/10.56108/ujte.1205353>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ujte>

## İMAM ZEYLÂİ'NİN NESEFÎ'YE AİT KENZ METNİNDEKİ HÜKÜMLERİ TEMELLENDİRMESİNDE TAKİP ETTİĞİ YÖNTEMİN TAHLİLİ -Nikah Bölümü Bağlamında-

Ramazan TOK

Nurullah AKDENİZ

### Öz

İslam hukukunun temel başlıklarından birisi olan aile hukukunun içerdiği temel ilkeler, toplumun temeli olan ailenin sağlam zeminde kurulması bağlamında önem arz etmektedir. Dolayısıyla konuya dair kaleme alınan metin ve şerh türü eserlerin içerdiği yorum kültürü ve metodoloji, mükelleflere yol gösterici niteliktedir. Böylece mükellef hem amelî hem nazarî noktada yönlendirilmiş olmaktadır. Bu temel eserler arasında Hanefî mezhebinde, mütûn-i erbaa diye bilinen Neseî'nin *Kenzu'l-Dekâik* adlı eseri ve Zeylaî'nin, bu temel metne yazmış olduğu *Tebyînu'l-Hakâik* adlı şerh çalışması yer almaktadır. Biz de bu makalede Zeylaî'nin, *Kenzu'l-Dekâik* adlı esere yazmış olduğu *Tebyînu'l-Hakâik* adlı şerhin nikâh bölümünden yukarıda zikrettiğimiz yorum metodolojisinin izlerini sürmeyi amaçlamaktayız. Yazar, nikâh bölümünün hükümlerini açıklarken âyet ve hadislerden deliller sunmakta ayrıca Şafîî, Mâlikî ve Zâhirî mezheplerin Hanefî mezhebine ihtilaflarını vermiş olduğu cevaplarla birlikte aktarmaktadır. Zeylaî, metot olarak önce kendi mezhebinin görüşlerine yer verir daha sonra varsa gerek mezhep içinde gerek mezhep dışında farklı görüşte bulunan müctehitlerin görüşlerine ve delillerine yer verir. En sonda da şerhini yapmış olduğu *Kenzü'd-Dekâ'ik*'te bulunan hükümleri âyet ve hadislerle veya âyet ve hadislerle dayanarak aklî çıkarımlarla temellendirir. Nikah akdi özelinde incelediğimiz bu makalede Zeylaî'nin, bu şerhi yazmaktaki amacının Neseî metnindeki mevcut mesele ve hükümlere hukuki deliller getirmek olduğunu görmekteyiz. Zeylaî'nin, Neseî metninde olmayan hükümlere yer verdiğine veya bazen verilmiş olan hükümlere tamamlama niteliğinde ilaveler yapmakta olduğu da dikkat çekmektedir. Ayrıca Zeylaî, bu şerhi kaleme alırken yeni içtihatlar yapmamakta, bilakis mezhep içerisinde tercih edilmiş görüşleri, âyet, hadis ve icmâ gibi şer'î delilleri kullanarak izah etmektedir. Bazen de hükümleri lügat açısından inceleyip diğer mezhep imamlarının görüşlerine cevaplar vermekte ve kendi mezhebi olan Hanefî mezhebinin görüşlerinin daha isabetli olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Eserin bu özelliklerini dikkate aldığımızda, Zeylaî'nin mezhep içerisindeki konununun müctehit seviyesinde olmadığını buna mukabil mukallit derecesinde olduğunu söyleyebiliriz.

**Anahtar Kelimeler:** Fıkıh, Tebyînu'l-Hakâik. Zeylaî, Nikâh, Muharremât

### Analyzing The Method Followed By Imam Zeylai In Basing On The Provisions In The Kenz Text Of Nasefi -In The Context Of The Marriage Section-

### Abstract

The basic principles of family law, which is one of the main titles of Islamic law, are important in the context of establishing the family, which is the foundation of society, on a solid ground. Therefore, the interpretation culture and methodology included in the text and commentary type works written on the subject are guiding the taxpayers. Thus, the taxpayer is guided in both practical and theoretical points. Among these basic works are Neseî's *Kenzu'l-Dekâik*, known as mutûn-i erbaa in Hanafi sect, and *Tebyînu'l-Hakâik*, which Zeylaî wrote on this basic text. In this article, we aim to trace the interpretation methodology that we mentioned above from the marriage section of *Tebyînu'l-Hakâik*, which Zeylaî wrote for *Kenzu'l-Dekâik*. While explaining the provisions of the marriage section, the author presents evidence from verses and hadiths, and also conveys the disagreements of the Shafii, Maliki and Zahiri sects with

the Hanafi sect along with the answers he gave. As a method, Zeylaî first includes the views of his own sect, and then, if there are, includes the views and evidences of mujtahids who have different views both within the madhhab and outside the madhhab. Finally, he justifies the provisions in *Kenzü'd-Dekâ'ik*, which he has commented on, with verses and hadiths or with rational inferences based on verses and hadiths. In this article, which we have examined specifically about the marriage contract, we see that Zeylaî's purpose in writing this commentary was to bring legal evidence to the current issues and provisions in the Nesefi text. It is also noteworthy that Zeylaî included provisions that were not in the Nasafi text, or that he sometimes made supplementary additions to the given ones. In addition, while writing this commentary, Zeylaî does not make new ijthahs, on the contrary, he explains the views preferred within the madhhab using shar'i evidences such as verses, hadiths and ijma. Sometimes, he examines the provisions in terms of lexicon and gives answers to the opinions of other sect imams and tries to show that the views of his own sect, the Hanafi sect, are more accurate. When we consider these features of the work, we can say that Zeylaî's position in the sect is not at the level of mujtahid, but at the level of muqallid.

**Keywords:** Fiqh, Tebyînu'l-Hakaik. Zeylai, Marriage, Muharremat

## GİRİŞ

İmam Nesefî'nin yazmış olduğu metin türündeki *Kenzü'd-Dekâ'ik* adlı eser, hiç şüphesiz ki Hanefî fıkıh literatüründe hem muhtasar olması hem de mükellefin çokça karşılaşılabileceği sorunlara pratik bir şekilde cevap bulabileceği eser olması hasebiyle önemli bir konuma sahiptir. Bu esere şerh yazan Zeylaî'nin, *Tebyînü'l-Hakâ'ik* adlı eseriye her bir hükmü, şer'î delillerle temellendirmesinin yanında görüşlerine aktardığı diğer mezheplerin delilleriyle birlikte aktarmasından dolayı önem arz etmektedir. Eserini inceleyecek olduğumuz Zeylaî, hem kendi mezhebi olan Hanefî mezhebinin görüşlerini ve delillerini hem de farklı mezhep âlimlerin görüşlerini ve delillerini belirli bir metot çerçevesinde ve sistematik şekilde eserinde yer vermektedir.

Zeylaî, metot olarak önce kendi mezhebinin görüşlerine yer verir daha sonra varsa gerek mezhep içinde gerek mezhep dışında farklı görüşte bulunan müçtehitlerin görüşlerine ve delillerine yer verir. En sonda da şerhini yapmış olduğu *Kenzü'd-Dekâ'ik*'te bulunan hükümleri âyet ve hadislerle veya âyet ve hadislere dayanarak aklî çıkarımlarla temellendirir.

Zeylaî, *Tebyîn*'in yazılış amacını, *Kenzü'd-Dekâ'ik*'te var olan kapalı ifadeleri izah etmek, hükümlerin gerekçelerini açıklamak, kapalı kalan hükümlere dair fûrû-i fıkıh alanından örnekler getirmek ve ihtiyaç duyulan ilaveleri ihtiva eden bir eser yazmak olduğunu belirtir.<sup>1</sup> Biz de bu makalede

<sup>1</sup> 'Osman b. 'Alî b. Meçcen el-Bârî'î Fahrüddîn el-Hanefî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'dekâik ve Hâşiyeti's-Şelebî* (Bulak; Kahire: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1895), 1/2; Özlem Yanık, *Hanefî Fıkıh Bilgini Zeylaî'nin Hayatı Ve Tebyînü'l-Hakâik Adlı Eserinin Tanıtımı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 36.

Zeylâî'nin, *Kenz*'de yer alan hükümleri temellendirirken nikah bölümü özelinde takip etmiş olduğu sistematığı, diğer ekollere nasıl cevaplar verdiğini gerek mezhep içi gerek mezhep dışındaki ihtilafları nasıl ele aldığını ve ele alırken izlemiş olduğu yol ve yöntemi incelemeye çalışacağız.

## 1. Neseffî ve Zeylâî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Hanefi iki fakihin hayatlarına baktığımızda ilmî bir muhitte yetiştiklerini görürüz. Neseffî, Hanefî fikhın önemli ilk merkezlerinden biri olan Buhara'da yetişmiş, Zeylâî'se Hanefiliğin sonraki dönemlerde yaygın bir şekilde yaşandığı Mısır'da yetişmiştir. Zeylâî, her ne kadar Neseffî'den farklı coğrafyada yetişmiş olsa bile metnin sistematığına sadık kalarak kendi yorum yöntemini uygulamıştır.<sup>2</sup> Bu bölümde iki fakihin hayatını kısa bir şekilde anlatıp Zeylâî'nin yaşamış olduğu ilmi çevrenin fikhî düşüncelerine olan etkisinin ve kendisinden sonraki yaşamış fakîhlere tesirinin üzerinde duracağız.

### 1.1 Neseffî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseffî hicrî 620 (1223) yıllarında Buhara yakınlarındaki Neseff şehrinde doğmuştur. Neseffî'nin yaşamış olduğu Buhara şehri 671 yılında Moğol istilasına maruz kalmıştır. Bu dönem zarfında Neseffî'nin, Kirman'a gittiği ve orada Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun süre ders verdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Neseffî, 710 yılında Bağdat'a gelmiş, aynı yıl tekrar memleketine dönerken vefat etmiştir.<sup>3</sup> Neseffî'nin yetişmiş olduğu coğrafyanın tesirini eserinin üzerinde görmemiz mümkündür. Zira "bölgesel farklılıklar bazen usulî konularda bazen de fıkıh sistematığı içerisinde kendisini gösterirken Orta Asya Hanefiliğinde bu farklılık fıkıh sistematığı noktasında kendisini göstermiştir. Baktığımızda Orta Asya Hanefiliği Ebu Hanîfe ve talebelerinin sistematığını takip ederek ibadetin arkasından hemen aile hukukunu ele almışlardır."<sup>4</sup> Neseffî'nin eserini de incelediğimizde nikâh bahsini ibadet bahislerin hemen ardından ele aldığını böylece bulunmuş olduğu çevrenin ilmî kültüründen etkilendiğini görmekteyiz.

### 1.2 Zeylâî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Hanefi fıkıh literatüründe iki Zeylâî' den bahsedilmektedir. Birisi bugün Somali'nin Cibuti sınırına yakın bölgede bulunan Aden körfezi sahilindeki

<sup>2</sup> Sefa Atik, "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 984.

<sup>3</sup> Murteza Bedir, "Neseffî, Ebü'l-Berekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567.

<sup>4</sup> Atik, "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler", 984.

Zeyla şehrinde yaşamış, Hanefi fakîhi ve hadis hafızı Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî'dir.<sup>5</sup> Bir diğer isim ise Osmân b. Alî ez-Zeylaî'dir. Biz burada *Kenzü'd-dekâ'ik* isimli esere *Tebyînü'l-hakâ'ik* adlı şerhi kaleme almış olan Osmân b. Alî ez-Zeylaî'nin hayatı hakkında kısa bir bilgi vereceğiz. Onun asıl adı Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bâriî ez-Zeylaî'dir.

Zeylaî, Hanefî mezhebinin yaygın olduğu ancak Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinde bir arada yaşadığı Kızıldeniz'in kıyısında liman şehri olan Zeyla'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hicri 705 (1305) yılında Kahire'ye gitmiş ve hayatının büyük bir kısmını orada geçirmiştir. Kendisi Kahire'de akranları arasında ilmiyle öne çıkmış bir alimdir. Hicri 743 yılında vefat etmiştir.<sup>6</sup> Onun, Mısır'a gittiği tarihi dikkate aldığımızda Memlûkler döneminde yaşadığını ifade edebiliriz. Yetiştirdiği talebeler arasında *Nasbu'r-Râye* müellifi Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî (öl. 762/1360) zikredilmektedir.<sup>7</sup>

### 1.3 Zeylaî'nin Yaşadığı Ortam ve Fikhî Düşüncesine Etkisi

Âlimlerin yaşadığı doğal çevreyi kuşatan ilmî ortamın onların ilmî düşüncesine etkisi yadsınamaz bir durumdur. Zeylaî'nin de yaşamış olduğu çevrenin ilmî kültüründen etkilendiğini ifade edebiliriz.

Zeylaî'nin fıkha bakışını etkileyen ilk unsurun onun dünyaya gelmiş olduğu Zeyla şehri olduğunu söyleyebiliriz. Zira Zeyla şehri, ticaret merkezlerinden birisi olmasından dolayı farklı milletlerin uğrak noktasıdır. Bu özelliğinden dolayı şehre birçok farklı mezhebe mensup kişiler gelmektedir.<sup>8</sup> Bundan dolayı şehirde Hanefî mezhebine mensup halkın dışında Şâfiî ve Mâlikî mezhebine mensup halkta bulunmaktaydı. Zeylaî'nin eserine incelediğimizde sıklıkla bu iki mezhebin Hanefî mezhebine olan ihtilaflarına aktarmasının sebebini bu farklılıklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zira fakîhler yaşamış oldukları coğrafyadaki halkın fikhî düşüncelerini iyi bilmelidirler. Böylece karşılaşabilecekleri soru ve sorunları isabetli yorumlarda bulunabilirler.

Bir diğer sebep olarak da Zeylaî'nin yetişmiş olduğu Kahire'nin onun üzerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Mısır şehri, Moğol istilasına

<sup>5</sup> Ebubekir Sifil, "Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/352.

<sup>6</sup> Necmettin Kızılkaya, "Zeylaî, Osman b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/354.

<sup>7</sup> Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 81.

<sup>8</sup> Kızılkaya, "Zeylaî, Osman b. Ali", 44/354.

uğramamış olmasından dolayı diğer İslam beldelerinden buraya çok sayıda âlim akın etmiştir. Bu ilmî zenginliğin fikhî farklılıkları da beraberinde getireceği düşünülebilir.<sup>9</sup> Zira Mısır hem Şâfîliğin hem de Hanefiliğin yaygın olduğu bir ilim merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

#### 1.4 Zeylaî'nin Kendisinden Sonraki Fakîhlere Etkisi

Zeylaî'nin tanınmasına sebep olan kitabı Neseffî metnine yapmış olduğu *Tebyînü'l-hakâ'ik* adlı şerhidir.<sup>10</sup> O, yazmış olduğu bu şerh ile diğer şârihleri büyük ölçüde etkilemeye başarmıştır. Mesele *Kenzü'd-dekâ'ik*'in diğer şârihlerinden İbn Nuceym (öl. 970/1563), *Bahrü'r-râ'ik* adlı eserinde Zeylaî'nin yazmış olduğu şerhin öneminden bahsetmekte<sup>11</sup> ayrıca üç yüzden fazla yerde Zeylaî'ye atıfta bulunmaktadır.<sup>12</sup>

Keza Zeylaî, sadece *Kenzin* diğer şârihlerine etkilemekle kalmamış kendisinden sonra yaşamış Hanefî fakihlerine de etkilemeye başarmıştır. Etkilediği fakihler arasında Molla Hüsrev'i (öl. 885/1480) zikredebiliriz. Osmanlı Müftüsü olan Molla Hüsrev, Memlûkler yönetiminde olan bölgelere hiç gitmemesine rağmen *Dürerü'l-ḥukkâm* adlı eserinde Zeylaî'nin *Tebyînü'l-hakâ'ik* şerhinden birçok defa atıfta bulunduğunu görmekteyiz. Molla Hüsrev'in bazı hadisleri değerlendirirken Zeylaî'ye atıfta bulunarak "Zeylaî'nin dediği gibi hadisin aslı yoktur" şeklinde ifadeler kullandığı da olmuştur.<sup>13</sup>

Zeylaî, son devir Osmanlı hukukçusu Ali Haydar Efendi'ye (öl.1935) de etkilediği dikkatlerimize çekmektedir. Zira o, *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserinde istidlalde bulunmuş olduğu âyet ve hadislere kadar Zeylaî'ye birçok yerde atıfta bulunmaktadır.<sup>14</sup> Ayrıca Zeylaî'nin tercih ettiği görüşleri de "Zeylaî, bu görüşü tercih etmiştir"<sup>15</sup> ifadelerini kullanarak aktarmıştır. Aşağıda da göreceğimiz üzere Zeylaî, eserinde bir takım külli kaideler kullanmaktadır. Ali Haydar Efendi'nin de bu kaidelerden istifade

<sup>9</sup> Yanık, *Hanefî Fıkıh Bilgini Zeylaî'nin Hayatı Ve Tebyînü'l Hakâik Adlı Eserinin Tanıtımı*, 31.

<sup>10</sup> Kızılkaya, "Zeylaî, Osman b. Ali", 44/354.

<sup>11</sup> Zeynuddîn b. İbrahîm b. Muḥammed el-Mısrî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1/2.

<sup>12</sup> İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*, 1/8, 3/83, 3/94, 3/101.

<sup>13</sup> Muḥammed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Durerü'l-Ḥukkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1431), 1/198; Bekir Karadağ, "Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesinin İlk Dönem Osmanlı Fıkıh Çalışmalarına Etkisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 816.

<sup>14</sup> Ali Haydar Efendi, *Durerü'l-ḥukkâm fi şerhi mecelleti'l-ahkâm* (b.y.: Dâru'l-Cil, 1991), 1/154.

<sup>15</sup> Efendi, *Durerü'l-ḥukkâm*, 1/465.



etmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Zira Zeyla’de gecen kaidelerden büyük bir kısmı *Dürerü’l-Hükkâm*’da görülmektedir.<sup>16</sup>

## 2. Kenzü’-d-dekâ’ik ve Tebyînü’l-hakâ’ik

Hanefî fıkıh literatürüne baktığımızda birçok metin ve şerh türünde eserler kaleme alınmıştır. Tahavî’nin (öl.321/933) *el-Muhtasar*’ı, Mervezî’nin (öl.334/945) *el-Kâfî*’si, Kerhî’nin (öl.340/952) *el-Muhtasar*’ı, Kudurî’nin (öl.428/1037) *el-Muhtasar*’ı, Merğînânî’nin (öl. 593/1197) *el-Hidâye*’si ve Ebû’l-Berekât en-Neseffî’nin *Kenzü’-d-Dekâik* adlı eseri özet şekillerde yazılmış metin türünde eserlerden bir kısmıdır. Biz bu makalemizde *Kenzü’-d-Dekâik*’i ve Zeyla’nın şerhini yapmış olduğu *Tebyînü’l-hakâ’ik*’i inceleyeceğiz.

### 2.1 Kenzü’-d-dekâ’ik’in Hanefî Fıkıhındaki Yeri

İmamı Neseffî, hicrî sekizinci yüzyılda yaşamış önemli bir Hanefî fıkıh âlimidir. Müellifin en önemli eserlerinden biriside müellifin kendi eseri olan *el-Vâfî*’nin özeti niteliğindeki *Kenzü’-d-dekâ’ik* adlı metin türündeki kitabıdır. Bu eser, Hanefî mezhebinde mütûn-i erbaa içerisinde yer alan özlü bir eser olmuştur. *Kenzü’-d-dekâ’ik*’in temel özelliği, mezhepteki muteber ve tercih edilen görüşü seçip genellikle delilleri zikretmeden meseleleri kısaca ortaya koymak şeklindedir. Kitap muhtasar bir eser olduğu için bazı anlaşılmayan yerler mevcuttur. Eser üzerine yapılan birçok şerh sayesinde bu anlaşılmayan yerleri anlama imkânı bulabilmekteyiz.<sup>17</sup>

*Kenz* şârihlerinden İbn Nuceym, şerhinin mukaddimesinde ‘Neseffî’nin muhtasarı, Hanefî fıkıhında tasnif edilmiş en güzel muhtasardır’<sup>18</sup> diyerek bu eserin önemini işaret etmektedir.

İmam Neseffî, eserinin mukaddimesinde bu kitabı yazma amacının, insanların hacimli eserlerden kaçınıp muhtasar nitelikteki eserlere yönelmesi olarak açıklamaktadır. Bundan dolayı imam Neseffî yine kendi kitabı olan *el-Vâfî*’yi özetleyip *Kenzü’-d-dekâ’ik*’i kaleme almıştır. *Kenzü’-d-dekâ’ik*, içerik açısından klasik fıkıh literatürün özelliklerini yansıtmaktadır. Eser tamamen meselecî bir yöntemle yazılmamıştır. Genel esasları düzenleme yöntemi olan soyut kural usulünden de yararlanılmıştır.<sup>19</sup> Eser üzerine birçok şerhin yazılması bu eserin Hanefî fıkıhındaki yerinin ne kadar önemli olduğunu okuyucuya göstermektedir.

<sup>16</sup> Efendi, *Dureru’l-hukkâm*, 1/32.

<sup>17</sup> Ahmet Yaman, “Kenzü’-d-Dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/261-262.

<sup>18</sup> İbn Nuceym, *el-Baḥru’-r-râik şerhu Kenzi’-d-daḳâik*, 1/2.

<sup>19</sup> Yaman, “Kenzü’-d-Dekâik”, 25/261-262.

## 2.2 Tebyînü'l-hakâ'ik'in Hanefî Fıkhdaki Yeri

*Tebyînü'l-hakâ'ik*, Osman b. Ali ez-Zeylâî tarafından Neseffî'nin Hanefî literatüründe muteber metinlerden biri kabul edilen *Kenzü'd-dekâ'ik*'i üzerine yazılmış önemli şerhlerden biridir.<sup>20</sup> *Kenz*'in bir başka şârihlerinden olan İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* adlı eserinde “*Kenzü'd-dekâ'ik*, şerhlerinin en mükemmelinin Tebyînü'l-hakâ'ik olduğunu belirtmekte, ayrıca Zeylâî'ye sık sık atıfta bulunmakta ve ondan şarih diye bahsetmektedir.<sup>21</sup> Eser, günümüzde de hâlen önemli bir başvuru kaynağı olarak istifade edilmektedir.

## 3. Zeylâî'nin Şerhte Takip Ettiği Usul

Zeylâî, her ne kadar Neseffî'den farklı coğrafyada yetişmiş olsa bile metnin sistematığına sadık kalarak kendi yorum yöntemini uygulamıştır.<sup>22</sup> Bu bağlamda Neseffî, eserini kitap, fasl ve bab şeklinde ayırmıştır.<sup>23</sup> Neseffî, konu olarak da ibadet bahislerinden sonra hemen nikâh bölümüne geçmiştir. Zeylâî'nin şerhine baktığımızda eserini aynı sistematikle kaleme aldığını görmekteyiz.<sup>24</sup>

Zeylâî, Neseffî metninin her kitap, fasl ve bab başlıklarının altında konuyla ilgili bir değerlendirmede bulunmaktadır.<sup>25</sup> Ayrıca Neseffî, metninde hükümleri art arda sıralamakta herhangi bir tasnife gitmemektedir. Bu da metinde zaman zaman karmaşıklığa sebep olmaktadır. Ne var ki Zeylâî, bu karmaşıklıkları giderici metot izleyerek, metindeki hükümleri açıklamaya geçmeden önce bu hükümlerin tasnifini yapmıştır. Konuyla alakalı olarak muharremât faslını örnek olarak verilebilir. Neseffî, bu fasılda doğrudan hükümleri açıklayama geçmektedir. Ancak Zeylâî, Neseffî metninin ibarelerine geçmeden önce muharremât bahsini yedi sınıfa ayırmış, her sınıfın altına giren hükümleri belirtmiştir.<sup>26</sup>

Zeylâî, metinde geçen hükümlere yer verdikten sonra ilk olarak açıklanacak noktalar varsa onları açıklamaktadır. Örnek olarak şunları zikredebiliriz;

<sup>20</sup> Kızılkaya, “Zeylâî, Osman b. Ali”, 44/354-355.

<sup>21</sup> Kızılkaya, “Zeylâî, Osman b. Ali”, 44/354-355.

<sup>22</sup> Atik, “İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler”, 984.

<sup>23</sup> Zira “Risâle, herhangi bir konuya dair bir mukaddime ve iki bölümden oluşur ve risâle denildiğinde akla usulün tüm konularını kapsamasa da İmam Şâfiî'nin Risâle'si akla gelir. Buna mukabil kitap deyince genellikle bâb, fasl ve mesâilden oluşan belli bir ilim dalına ait eser akla gelir.” Sefa Atik, “Hanefî Fakih İbn Nüceym'in Risâleleri Üzerine”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (15 Mart 2021), 215.

<sup>24</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/94.

<sup>25</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/94.

<sup>26</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/101.



1-Nesefî, “nikâh, normal durumlarda sünnet, evliliği şiddetli arzulanmasında vaciptir” hükmünü aktarmaktadır. Zeylaî, ‘evlilikle zinaya düşmekten sakınmak mümkün oluyorsa bu durumda evlilik vacip olur. Çünkü, zinaı terk etmek vacipse zinadan sakındıracak şeyleri yapmakta vacip olur, oda nikâhtır’ açıklamasını yapmaktadır.<sup>27</sup>

2-Nesefî, “nikâhın şartı olan icap ve kabul, mazi siğasıyla veya iki siğadan birisiyle olur” şeklinde kapalı bir ifade kullanmaktadır. Zeylaî, ikinci siğayı ‘gelecek zaman siğasıdır’ şeklinde açıklayarak metindeki kapalılığı gidermektedir.<sup>28</sup> Nesefî’nin metnine baktığımızda bu tarz kapalı ifadelerin çok fazla olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi, metnin muhtasar bir metin olmasından kaynaklanmaktadır. Biraz önceki örnekte olduğu gibi Nesefî, anlaşılacağını düşündüğü yerlerdeki ibareleri mümkün olduğunca kısaltmıştır. Böylece eserinin hacmini küçültmüştür. Bu zikri geçen kapalılıklar Nesefî’nin hitap ettiği çevrelerce biliniyor olsa bile günümüzde bu tarz kapalılıkları anlamak ancak eser üzerine yazılan şerhleri incelemekle mümkün olmaktadır. Zeylaî de incelemiş olduğumuz *Tebyînü’l-Hakâik* şerhinde bu kapalılıkları anlaşılır bir şekilde izah etmektedir.

3- Nesefî, “aynı akitle iki kız kardeş nikâhlansa, hangisinin önce nikâhlandığı da bilinmese nikâhın hepsi düşer” hükmünü aktarmaktadır. Zeylaî, “çünkü bu nikâhın ikisinden birisi kesin olarak batıldır. Ancak hangisinin batıl olduğu bilinmemektedir. Bundan dolayı erkek her ikisiyle de ayrılır”<sup>29</sup> açıklamasını yapmaktadır.

4- Zeylaî, metinde geçen kapalılıkları bu tarzda açıkladıktan sonra varsa Hanefî mezhebinin kendi içerisindeki farklı görüşlerini aktarır. Bir sonraki aşamada diğer mezheplerin görüşlerini getirmiş oldukları deliller ve açıklamalarla birlikte yer verir. Daha sonra kendi mezhep görüşünün delillerini aktarır. Onun getirmiş olduğu bu deliller genellikle âyet ve hadis olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeylaî, kendi mezhebinin görüşlerini delilleriyle birlikte aktardıktan sonra ihtilafta bulunan mezhebin getirmiş olduğu delilleri ele alır ve teker teker cevap verir. Buna örnek olarak aşağıda da göreceğimiz üzere imam Şâfiî’nin nikâhta kullanılacak lafızlar konusundaki ihtilafını verebiliriz.

Zeylaî, ihtilafın olmadığı meselelerde ya “erkeğe annesi ve kızı haram olur” meselesinde olduğu gibi doğrudan metinde geçen hükümleri

<sup>27</sup> Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, 2/95.

<sup>28</sup> Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, 2/96.

<sup>29</sup> Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, 2/104.

temellendirmeye geçer<sup>30</sup> ya da “mecnunun, kölenin ve küçük çocukların vilâyeti yoktur” meselesinde olduğu gibi dört imamın icmâsı ile böyledir ifadesini kullanmaktadır.<sup>31</sup>

Genel olarak bakıldığında Zeylâî'nin, Neseffî metnine aykırı bir görüş beyanında bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Zeylâî'nin, âyet ve hadisleri doğrudan hüküm çıkarmak için değil verilmiş olan hükümleri temellendirmek için kullandığını dikkat çekmektedir.

5- Ancak Zeylâî'nin, metinde geçmeyen bir meseleyi ortaya koyup o konuda ki görüşleri zikrettiği ve bunlar arasında bir tercihte bulunduğu dikkat çeken bir diğer husustur. Mesela, şahitlik mevzusunda, metinde geçmeyen “uyuyanlar ve sağırın huzurunda yapılan nikâhın hükmünü açıklarken “uyuyanın huzurunda gerçekleşen nikâh sahihtir, sağırın huzurunda gerçekleşen nikâh tercih edilen görüşe göre sahih değildir (على المختار)”<sup>32</sup> demektedir.

6- Zeylâî, bazen de Neseffî metnini tamamlayıcı nitelikte hükümlerde ortaya koymaktadır. Mesela Neseffî, kişinin annesinin ve kızının kendisine haram olduğu hükmünü aktarma, Zeylâî, nineler ve evlatların kızları da kişiye haram olur diyerek metni tamamlayıcı nitelikte hüküm ortaya koymaktadır.<sup>33</sup>

#### 4. Zeylâî'nin, Neseffî Metnindeki Hükümleri Temellendirmesi

Zeylâî, Neseffî metninde geçen neredeyse her hükmü temellendirme yoluna gitmiştir. Bu temellendirmeyi de genellikle âyet ve hadislerle yapmaktadır. Ancak Zeylâî, hüküm çıkarmada sadece bu şer'î delilleri kullanmamakta, diğer şer'î deliller olan icmâ', kıyâs, sahabe kavli, istihsân ve örf gibi yöntemleri de kullanmaktadır. Bazı hususlarda ise hükümleri dilsel açıdan ele alarak temellendirmektedir.

##### 4.1 Zeylâî'nin, Hükümleri Âyet ve Hadislerle Temellendirmesi

Zeylâî'nin, hükümleri âyet ve hadislere dikkate alarak temellendirmesine örnek olarak şunları zikredebiliriz; Neseffî, şahitlerin müslüman olması gerektiğini aktarmaktadır.<sup>34</sup> İslam hukukunda müslüman olmayan kimselere velâyet hakkı tanınmadığından müslüman olmayan kimselerin müslümanlar hakkında şahitlikte bulunması kabul edilmemektedir. Zeylâî, şahitlik

<sup>30</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/101.

<sup>31</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/125.

<sup>32</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/99.

<sup>33</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/101.

<sup>34</sup> Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn 'Abdullah b. Aḥmed b. Maḥmûd Neseffî, *Kenzü'd-Deḳâik*, thk. Saîd Bektaş (b.y.: Daru'l-Beṣa'iri'l-İslamiyye, 2011), 251.

hususunda, kâfirlerin şahitliklerinin geçerli olmayacağını Nisâ suresindeki “Allah, mü’minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir”<sup>35</sup> âyetini delil getirerek temellendirmektedir.<sup>36</sup>

Zeylaî, metinde gecen, nikâh akdinin hükmünün normal durumlarda sünnet, evliliği şiddetli bir şekilde arzulama anında vacip olduğunun hükmünü,<sup>37</sup> “*nikâh benim sünnetimdir her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir*” hadisiyle temellendirmektedir.<sup>38</sup> Vacip olma hükmünü ise zinaya düşmemenin vacip olması üzerinden izah etmektedir. Zira zinaya düşmemek vacipçe zinayı engelleyecek şeyi yapmakta vaciptir. O engelleyecek unsurda evlenmedir.<sup>39</sup>

#### 4.2 Zeylaî'nin Hükümleri İcmâ ile Temellendirmesi

Zeylaî, hükümleri temellendirirken şer‘i metot olan icmâyı da kullanmaktadır. Mesele Zeylaî, kayınvalideler ve hanımın başka kocadan olan kızları erkeğe haramdır hükmü âyet ile sabittir; hanımların nineleri erkeğe haram olması icmâ ile sabittir demektedir.<sup>40</sup> Yine o, evlendirme velâyeti hususunda “bir kadın bir erkeğe kendisini evlendirmesi için vekil tayin etse, erkekte onu dengi olmayan birisi ile evlendirse bu evlendirme icmâ ile caiz değildir” diyerek verilen hükmü icmâ şer‘i delili ile temellendirmiştir.<sup>41</sup> Yine o, metinde gecen “bir erkek dört kadına kadar evlenebilir” hükmünü âyet ve hadislerle temellendirdikten sonra ümmet bu konuda icmâ etmiştir, bunun aksine söyleyen şîa ve hâricîler gibi topluluklar icmâyı çığnemiştir” demektedir.<sup>42</sup> Bu zikrettiğimiz örneklere baktığımızda onun, icmâ olgusunu kullanarak da hükümleri temellendirdiğini görmekteyiz.

#### 4.3 Zeylaî'nin Hükümleri Örf ile Temellendirmesi

Zeylaî'nin, hükümleri temellendirirken dikkate aldığı diğer bir şer‘i metot ise örftür. O, örfü dikkate alarak vermiş olduğu hükümlerde külli kaide niteliğinde olan *مَنْبِي عَلَى الْعُرْفِ* “örfe binaen” veya *الْمَعْرُوفُ كَالْمَشْرُوطِ* “mârûf, meşrut gibidir”<sup>43</sup>, *هُوَ مُعْتَادُ بَيْنَ التُّجَّارِ* “tüccarların üzerinde anlaştıkları şey”<sup>44</sup>, *لِلْأَكْثَرِ حُكْمَ الْكُلِّ*

<sup>35</sup> *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), en-Nisâ 4/141.

<sup>36</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/99.

<sup>37</sup> Nesefî, *Kenzü'd-Deḳâik*, 251.

<sup>38</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/95.

<sup>39</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/95.

<sup>40</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/101.

<sup>41</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/135.

<sup>42</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 2/112.

<sup>43</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 5/147.

<sup>44</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 5/57.

“hüküm çoğunluğa göredir”<sup>45</sup>, وَالْمُمْتَنِعُ عَادَةً كَالْمُمْتَنِعِ حَقِيقَةً “adet olarak imkansız olan, hakikaten imkansız gibidir”<sup>46</sup>, الْغَالِبُ لَا عَلَى النَّادِرِ “şer’i hükümler çoğunluğa göredir, nadire göre değildir”<sup>47</sup>, النَّادِرُ كَالْمَعْدُومِ “nadir yok hükmündedir”<sup>48</sup> gibi ifadeleri sıklıkla kullanmaktadır.<sup>49</sup> Zeylâî'nin, örf ve âdeti dikkate alarak hükümleri temellendirme yoluna gitmesi, hükümlerin zamana ve mekana göre değişkenlik arz edeceğini kabul etmiş olduğu anlamına gelir. Nitekim o, bir konuda ki ihtilaftan bahsettikten sonra “bu ihtilaflar zamanın ve âdetlerin değişmesinden kaynaklı ihtilaflardır. Yoksa delillerin değişmesinden kaynaklı ihtilaflar değil”<sup>50</sup> diyerek örf ve âdetin delil olmada ki konumunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda Zeylâî, وَأَمَّا فِي زَمَانِنَا “zamanımızda şöyledir” diyerek de kendi zamanına dikkate alarak hüküm ortaya koymuştur.<sup>51</sup>

Konuyla alakalı olarak Zeylâî, Neseffî'nin “hür kadın iddet bekliyor olsa bile erkek o kadının üzerine cariyeye nikâhlanamaz” hükmünü aktarmaktadır. Daha sonra hüküm hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra “örfen de iddet bekleyen hür üzerine cariyeye evlenemez”<sup>52</sup> diyerek örfün hükümler üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Diğer bir örnek ise Zeylâî'nin, “Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evlenmesinde olduğu gibi küçük kız çocuğuyla evlenmek cari örfdür”<sup>53</sup> ifadeleridir.

#### 4.4 Zeylâî'nin Şer'î Hükümleri Dilbilgisi Kuralları ile Temellendirmesi

Zeylâî, bazı hususlarda lügati de itibara alarak hükümleri temellendirme yoluna gitmiştir. Mesela “nineler ve torunlar erkeğe haramdır” hükmünü temellendirirken “ümm” ve “bint” lafızların semantik manası üzerinden gitmektedir. Buna göre “ümm lügatte asıl manasındadır. Ninelerde asıl olmaya annelerden daha layıktır. Bint lafzı da sözlükte fer' manasındadır. Torunlarda fer' olmaya evlatlardan daha layıktır.”<sup>54</sup> Örnek üzerinden de gördüğümüz gibi Zeylâî, lügavi bir izahta bulunarak hükümleri temellendirme yoluna gitmiştir.

<sup>45</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/88.

<sup>46</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 5/10.

<sup>47</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 3/312.

<sup>48</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 1/12.

<sup>49</sup> Ünal Şahin, *Zeylâî ve İbn Nüceym'in Eserlerinde Ahkâmın Değişmesi Örneği* (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 44-43.

<sup>50</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 3/130.

<sup>51</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 3/240.

<sup>52</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 112.

<sup>53</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/135.

<sup>54</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/101.

#### 4.5 Zeylaî'nin Kenz Metninde Olmayan Fıkhî Hükümlere Değınmesi

Zeylaî, zaman zaman metinde olmayan fıkhî hükümlere de eserinde yer vermiştir. Burada konuyla alakalı birkaç örnek zikredilecektir.

Nesefî, şahitlerde bulunması gereken şartları zikretmekte ancak bu şartlar arasında uyuyanın, sağırın ve sarhoşun şahitliğı ile yapılan nikâh meselesine değınmemektedir. Zeylaî, bu meseleleri yer verip hükmünü de şu şekilde vermektedir. "En sahih olan görüşe göre uyuyanlar huzurunda yapılan nikâh geçerlidir. Sağır kimseler huzurunda yapılan nikâh geçerli değildir. Sarhoş huzurunda yapılan nikâh ise eğer sarhoş denilenleri anlıyorsa geçerlidir, anlamıyorsa geçerli değildir."<sup>55</sup>

Babaların hanımlarıyla nikâhlanma hususunda Nesefî, 'babaların hanımları evlatlarına haramdır' hükmünü zikretmektedir.<sup>56</sup> Zeylaî, *Kenzü'd-dekâik*'teki zikredilen bu hükme ilave olarak, babaların hanımları lafzının altına, dedesinin hanımı ve babanın annesinin babasının hanımının da gireceğı eklemesini yapmaktadır.<sup>57</sup>

Zeylaî, evlendirmede vekil tayin etme konusunda da yeni meseleler ortaya koyup hükümler vermektedir. Mesela "bir erkek, bir kadını kendisini evlendirmesi için vekil tayin etse, kadında erkeğı kendisiyle evlendirse bu caiz olmaz. Yine, bir kadın, erkeğı vekil tayin etse oda kadını kendisiyle evlendirse buda caiz olmaz"<sup>58</sup> ifadelerini kullanarak metinde geçmeyen meseleleri ortaya koyup hükümlerini vermiştir.

#### 4.6 Zeylaî'nin Hanefi Mezhebi İçerisindeki İhtilafları Zikretmesi

Zeylaî, hükümleri açıklarken kendi mezhebi olan Hanefî mezhebi içerisindeki ihtilafları da zikretmektedir.

Mesela Nesefî, metninde "bir müslüman bir zimmi kadını iki zimminin şahitliğı ile nikâhlayabilir" hükmünü aktarmaktadır. Zeylaî, İmam Muhammed ve İmam Züfer'in böyle bir şahitliğın geçerli olmayacağı görüşünde olduklarını delilleriyle birlikte aktarmaktadır. İmam Muhammed, kafirlerin müslümanlar üzerine şehadeti geçerli değilse Müslümanın zimmiyle olan nikâhındaki şahitlikleri de geçerli değildir' şeklinde istidlalde bulunmaktadır. Zeylaî, burada Hanefî mezhebin diğer iki önemli imamı olan Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşlerini aktarmamaktadır. Baktığımızda bu iki imamın görüşü

<sup>55</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/99.

<sup>56</sup> Nesefî, *Kenzü'd-Deḳâik*, 252.

<sup>57</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/103.

<sup>58</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/135.

Neseffî metninde gecen hükümle aynıdır. Muhtemelen Neseffî, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşünü temel alarak bu hükmü vermektedir. Bundan dolayı Zeylâî ayrıca iki imamın görüşlerini aktarmamaktadır.<sup>59</sup>

Bir diğer örnek olarak, zina yoluyla hamile kalan kadının nikâhı hususundaki ihtilafı aktarabiliriz. Neseffî metnine baktığımızda hükmün, zina yapan kişinin ancak zina yaptığı kişiyle evlenebileceği, başkasıyla evlenemeyeceği şeklinde geçtiğini görmekteyiz. Ebu Yusuf'a göre ise zinadan hamile kalan kadınla nikâh sahih değildir. Çünkü ona göre 'hamileyi nikâhlamanın haram olması hamileye hürmet içindir. Burada hamileliğin zinayla mı olduğu nikâhla mı olduğu arasında hiçbir fark yoktur.' Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre kişi zina yaptığı ile nikâhlanınca nesep sabit olacağından dolayı erkeğin zina yapıp hamile bıraktığı kadınla nikâhlanması sahih olur. Zira bir kadın bir başkasından hamile kaldığında, kendisiyle nikâhın haram olması, meni sahibine hürmet içindir, hamile kadına hürmet için değil. Çünkü Hz. Peygamber "kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa kendi suyuyla başkasının tarlasını sulamasın"<sup>60</sup> buyurmaktadır.<sup>61</sup>

### 5. Zeylâî'nin Hanefilerin Diğer Mezheplerle Olan İhtilaflarını Değerlendirmesi

İmam Zeylâî, eserinde başta İmam Şâfiî ve İmam Mâlik olmak üzere Dâvûd ez-Zâhirî ve Zührî gibi farklı fıkıh ekollerine mensup fakihlerin görüşlerine de yer vermiştir. Ancak Zeylâî, doğrudan o mezheplerin görüşlerine atıf yapmaktan ziyade, kendi mezhebinin kabul ettiği hükümlere muhalif görüşlerin olduğu yerlerde bu ilkesini uygulamaktadır. İhtilafın olmadığı hususlarda ya bu konuda icmâ vardır demıştır ya da doğrudan kendi mezhebin görüşünü temellendirmeye geçmiştir. Mesela Neseffî'de gecen "mecnunun, kölenin ve küçük çocukların vilâyeti yoktur" hükmünden hemen sonra dört imamın icmâsı ile böyledir ifadesini kullanmaktadır.<sup>62</sup>

<sup>59</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/100.

<sup>60</sup> Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşanneffî'l-Eḥâdis ve'l-Âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 4/28.

<sup>61</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/113.

<sup>62</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/125.



## 5.1 Zeylaî'nin Hanefi- Şâfiî İhtilaflarını Değerlendirmesi

Bu başlık altında İmam Şâfiî'nin Hanefi mezhebinden farklı düşündüğü hükümleri ve bunların illetlerini ele alacak ve bu bağlamda birkaç örnekle yetineceğiz.

### 5.1.1 Kadının Şahitliği

Hanefi mezhebinde şahitlerden birisi erkek olmak kaydıyla iki kadının şahitliği ile nikâh sahih olmaktadır. Fakat imam Şâfiî, kadınların nikahtaki şahitliğini kabul etmemektedir. Zira, İmam Şâfiî'ye göre, kadınların alım satım, rehin ve muhayyerlik gibi mâlî konular dışındaki şahitliklerini geçerli değildir.<sup>63</sup> Çünkü imam Şâfiî'ye göre kadınlarda akıl noksanlığı, hafıza karışıklığı ve vilâyet eksikliği vardır.<sup>64</sup> Zikredilen bu vasıflar kadınların, erkeklerin bilemeyeceği doğum ve bekâret gibi konular dışındaki şahitliklerine engel teşkil etmektedir. Zeylaî burada belirtmese de “iki erkek şahit olmazsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden biri erkek -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsun”<sup>65</sup> ayetinden hareketle Şâfiî mezhebi, kadınların malî konulardaki şahitliklerinin kabul edilmesini istisnâî bir durum kabul ederler ve zaruret gerekçesine dayandırırılar.<sup>66</sup> Zeylaî, imam Şâfiî'ye cevap olarak Hz. Ali ve Hz. Ömer'in “peygamber nikâhta, iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliği ile birlikte icazet verdi” rivayetini getirmiştir. Hanefilerin öne sürdükleri gerekçe ise “şahitlik ehliyetinin temeli müşahede, anlayıp kavrama ve eda edebilme yeteneği olup bu nitelikler kadınlarda da mevcuttur” şeklindedir.<sup>67</sup>

### 5.1.2 Şahidin Adil Olması

Zeylaî, şahitlerde adalet şartının olmadığını, fâsıkların huzurunda da nikâhın mün'akid olacağını ifade etmektedir. Ancak İmam Şâfiî, şehadetin keramet babından olduğunu, fâsıkların ise keramet ehlinden olmadığını bundan dolayı böyle bir akdin mün'akid olmayacağı görüşündedir. Zeylaî ise, şehadeti keramet değil velâyet babından ele almakta, fâsıkta da velâyet ehliyeti bulunduğunu ifade etmektedir. Bunu da fâsığın kendisi üzerine velâyetinin haram olmadığı, kendisi üzerine velâyeti haram olmayanın başkası üzerine de

<sup>63</sup> H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/280.

<sup>64</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 4/209.

<sup>65</sup> *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/280.

<sup>66</sup> Apaydın, “Şahit”, 38/280.

<sup>67</sup> Apaydın, “Şahit”, 38/280.

velâyetinin haram olmayacağını, bundan dolayı başkası üzerine şهادette bulunabileceği sonucundan çıkarmaktadır. Çünkü fâsık, imameti kübrâ ehliyetine sahip olmak yönüyle başkası üzerinde velâyet ehliyetine sahiptir. İmamet ehliyetine sahip olan kimse, kaza ehliyetine, kaza ehliyetine sahip olan da şهادet ehliyetine sahip olur. Aynı şekilde Kazf suçu ile had cezasına çarptırılmış kimse de velâyet ehliyetine sahip olacağından nikâhtaki şهادeti geçerli olmaktadır.<sup>68</sup>

### 5.1.3 Nikâhta Kullanılan Lafızlar

Hanefi mezhebine göre tezvîc ve nikâh lafızlarıyla akit sahih olduğu gibi hibe ve temlik lafızlarıyla da akit sahih olmaktadır. İmam Zeylâî, nikâh esnasında kullanılan lafızlar hususunda tezvîc ve nikâh lafızları konusunda herhangi bir farklı görüşü aktarmamaktadır. Ancak bu iki lafzın dışında nikâhın sahih olup olmayacağı hususunda sadece imam Şâfiî'nin görüşünü illetiyile birlikte yer vermektedir. İmam Şâfiî'ye göre nikâh akdi ancak tezvîc ve nikâh lafızları ile sahih olur, hibe ve temlik lafızlarıyla sahih olmaz. Çünkü hibe boşama lafızlarındandır. Ona göre bir lafız hem boşama hem de nikâh lafzı olamaz. Ancak Zeylâî, *"mümin bir kadın kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar, peygamber de onunla evlenmek isterse, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, onu da sana helâl kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları câriyeleri hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz. Sana mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşru kıldık."*<sup>69</sup> âyetinden hareketle hibe lafzı ile nikâh sahih olur diyerek İmam Şâfiî'ye cevap vermektedir. Çünkü Zeylâî'ye göre âyette geçen 'sana mahsus sözü' mehrin kaldırılması sana özgüdür şeklinde anlaşılır. Yoksa hibe lafzıyla nikâhın geçerliliği sana özgüdür anlaşılmaz. Burada kaldırılan zorluk mehir olur hibe lafzı değil. Aynı şekilde Zeylâî, temlik lafzıyla nikâhın sahih olacağını Hz.Peygamber'in *"kurandan bildiğin şeylerle birlikte seni ona sahip kıldım (temlik ettim)"*<sup>70</sup> hadisi ile temellendirmektedir.<sup>71</sup>

<sup>68</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/99.

<sup>69</sup> *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Ahzâb 33/50.

<sup>70</sup> Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *Muvatta'*, thk. M. Fuâd Abdülbakî (Kâhire: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-arabî, ts.), "Nikâh",8.

<sup>71</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/96-97.

## 5.2 Zeylaî'nin Hanefî- Mâlikî İhtilaflarını Değerlendirmesi

Zeylaî, şerhinde sıklıkla Mâlikî mezhebinin ihtilaf ettiği hususları aktarmakta olduğu görülmektedir. O, bu ihtilafları Mâlikî mezhebi fıkıh kitaplarına atıfta bulunarak değil, "Mâlik şöyle dedi" diyerek yer vermektedir.

### 5.2.1 Nikâhta Şâhitlik

Hanefî mezhebine göre şahitsiz bir nikâh akdi sahih olmamaktadır. Burada Zührî ve İmam Mâlik, Hanefî mezhebinden farklı olarak şahitliği değil ilan esas almaktadır. Zührî ve İmam Mâlik "*nikâhı defle de olsa ilan edin*"<sup>72</sup> ve "*Peygamber gizli nikâhı yasakladı*"<sup>73</sup> rivâyetlerini delil getirerek 'ilan olunduğu takdirde şahitsiz de nikâh sahih olur' görüşündedirler. İmam Mâlik, şahitler olsa da ilan olmadan nikâhın caiz olmayacağını aklî bir temellendirmede bulunarak şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır; "örneğin bir akitte iki şahit olsa, akdi yapanlarda bu şahitlerden nikâhı gizlemelerine emretse onlar da bu nikâhı gizlese hadislerde geçen ilan etme emrine ters düştüğü için nikâh sahih olmaz. Yani şahitler olduğu halde ilan olmadığı için akit sahih olmaz." Zeylaî, İmam Mâlik'in bu görüşüne cevap olarak "*nikâh ancak şahitlerle olur*"<sup>74</sup> rivâyetini ve Hz. Ömer'in, bir erkek ve bir kadının şahitliği ile kendisine gelen kişilerin nikâhını "*bu gizli bir nikâhtır*" diyerek kabul etmemesi içerikli rivâyetini delil olarak getirmektedir.<sup>75</sup> Nitekim Hz. Ömer, Mâlikîlerin dediği gibi nikâhta şahitliği değil de ilan esas alsaydı, kendisinin ve etrafındakilerin bu nikâhın yapıldığını duyması ile ilan vuku bulacağından dolayı gelenlerin nikâhını kabul etmesi gerekirdi. Fakat Hz. Ömer, nikâh esnasında ilan yerine şahitliğin olması gerektiği görüşünde olduğundan dolayı kendisine gelenlerin nikâhını kabul etmemiştir.<sup>76</sup> Fakat İmam Mâlik, Hz. Ömer'in 'bu gizli nikâhtır' sözünden ilan şart olması gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Fakat zikir geçen rivâyette Hz. Ömer'in şahitler olmadan nikâhın gizli kalacağını vurguladığını dolayısıyla şahitliği esas aldığını görmekteyiz.

<sup>72</sup> Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, ed. Beşşar 'Avvad Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Nikâh" 6.

<sup>73</sup> Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aħmed b. Eyyüb eř-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*, thk. Ħamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 7/68 (No.6874).

<sup>74</sup> Tirmizî, "Nikâh", 15.

<sup>75</sup> İmam Mâlik, "Nikâh", (No.26).

<sup>76</sup> Zeylaî, *Tebyînu'l-ħakâ'ik*, 2/98.

### 5.2.2 Mut'a Nikâhı

Mut'a ve muvakkat nikâh batıldır. Mut'a nikâhı, erkeğin kadına senden belli bir süreyle şu kadar malla faydalanacağım diyerek yapılır. İmam Zeylâî, İmam Mâlik'in, "Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlelerini verin"<sup>77</sup> âyetini delil getirerek mut'a nikâhını sahih gördüğünü aktarmaktadır.<sup>78</sup> Fakat Her ne kadar Zeylâî, İmamı Mâlik'in bu görüşte olduğunu söylese de İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin (öl.386/996) *Kitâbü'r-Risâlesi*<sup>79</sup> ve İbn Rüşd'ün (öl.595/1198) *Bidâyetü'l-Müctehidi*,<sup>80</sup> gibi Mâliki fıkıh kitaplarına baktığımızda mut'a nikâhın caiz olmadığını söylediklerini görürüz.

### 5.2.3 Erkeğin Kendi Üvey Kızı ile Nikâhı

Hanefî mezhebine göre erkek, zifafa girmediği karısının kızı ile nikâhlanabilir fakat zifafa bulunduğu eşinin kızıyla nikâhlanamaz.<sup>81</sup> Zeylâî, bu görüşü "kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarınızı almanızda size bir sakınca yoktur"<sup>82</sup> âyetiyle temellendirmektedir. Zeylâî, İmam Mâlik'in bu âyeti Zâhiri olarak anladığını aktarmaktadır. Ona göre hücrede olmayan eşlerin kızlarıyla nikâh sahih olacaktır. Zeylâî, İmamı Mâlik'in bu görüşünü, âyette hücrelerin zikredilmesinden maksadın bunun üzerine hüküm bina etmek olmadığı bilakis bu işin menfur ve çirkin olduğunu işaret içindir şeklinde cevap vermektedir. Mesela, "Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin"<sup>83</sup> âyetinde kat kat yemeyin demek bu işin çirkin bir iş olduğunu göstermek içindir. Yoksa az az olan faizlerden yiyebilirsiniz hükmünü ortaya koymak için değildir' şeklinde ki bir kıyasla hücrelerde bulunan üvey kızlarla evlenilmesinin çirkin bir iş olduğunu gerekçelendirmektedir. Yine Zeylâî, âyette, ancak onlar sizin hücrelerinizde bulunmazsa nikâhlanabilirsiniz buyrulmamakta. Bilakis onlarla cima etmediğiniz zaman üvey kızlarınızla nikâhlanabilirsiniz buyrulmaktadır.

<sup>77</sup> Kur'ân-ı Kerîm Meâli, en-Nisâ 4/24.

<sup>78</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 2/115.

<sup>79</sup> Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Kayravânî İbn Ebî Zeyd, *Metnü'r-Risâle* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 90.

<sup>80</sup> Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004), 3/80.

<sup>81</sup> Neseffî, *Kenzü'd-Deḳâik*, 252.

<sup>82</sup> Kur'ân-ı Kerîm Meâli, en-Nisâ 4/23.

<sup>83</sup> Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Âl-i İmrân 3/130.

Dolayısıyla Zeylaî, hücrede olmayan üvey kızlarla nikâhlanmak haram olur, şeklinde mantıklı bir çıkarımda bulunmaktadır.<sup>84</sup>

### 5.3 Zeylaî'nin Hanefî- Dâvûd ez-Zâhirî İhtilaflarını Değerlendirmesi

Zeylaî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerin dışında farklı ekollerinde kendi mezhebine ihtilaf ettikleri hususları eserinde yer vermektedir. Burada, önemli gördüğümüz bu ekollerin ihtilafli görüşlerinden birkaç örnek vereceğiz.

Zeylaî, eserinde Dâvûd ez-Zâhirî'nin (öl.270) bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla altı farklı görüşüne atıfta bulunmaktadır. O, her ne kadar ciddiye alınmayacak kadar zâhiri mezhebenden az atıfta bulunmuşsa da bu mezhebi göz ardı etmediği söylenebilir. Benzer şekilde aynı yüzyılda yaşamış İbnü'l-Hümâm'da (öl.861) *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinin tamamında Dâvûd ez-Zâhirî'den tesbit edebildiğimiz kadarıyla sekiz yerde atıfta bulunmaktadır. "Fıkîhî bilgi temel olarak istinbâtî bilgi türüdür. Bu kriter temel alındığında ashâb-ı zâhir yani Zâhirîler fakih sayılmayacaktır. Çünkü onlar nasların zâhirlerinin ötesine geçmeyip naslar üzerinde derin teemmül etmedikleri ve dolayısıyla kıyasa başvurmadıkları için 'fıkîh ehli' sayılmazlar. Hakikatte salt nasların zâhirlerinden teemmüle ve istinbata dayalı olmayan bilgileri elde etmek fakih olmak için yeterli değildir"<sup>85</sup> gerekçelerine rağmen neredeyse müntesibi kalmamış münderis mezhepler içerisinde sayılabilecek Zâhirî mezhebine yapılan atıfların gerekçesi üzerinde neler söylenebilir, sorusu önem arz etmektedir. Bu soruya Zeylaî, atıfları üzerinden şu şekilde cevap verebiliriz: Gerek Zeylaî gerek İbn Hümâm'ın Mısır coğrafyasında yetişmiş fakihler olduğu dikkate alınır her iki fakîhinde eserlerinde az da olsa zâhiri mezhebenden atıfta bulunması önemlidir. Dolayısıyla Zeylaî ve İbnü'l-Hümâm'ın yaşadığı Mısır coğrafyasında Zâhirî mezhebine müntesip kişilerin hâlâ bulunabileceği düşünülebilir. Yine benzer tarihî ve coğrafi paralellikte Mısır coğrafyasının mezhebî dağılımına bakıldığında Mısır'da (Kahire) dünyaya gelmiş olan İbnü'l-Burhân'ın (öl.808) zâhirîliği Mısır coğrafyasında tekrar ihya etmeyi çalıştığı araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır.<sup>86</sup> İbn Burhân'ın, zâhirîliğin diğer mezheplere ihtilaf ettiği hususları çok iyi bilmesi ve bu mezhebi, onlara karşı savunması<sup>87</sup> gibi tespitlerle aynı coğrafyada yaşamış Zeylaî'nin, zâhirîliğe dikkate almasını gerektirecek bir sebep

<sup>84</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/102.

<sup>85</sup> Atik, "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler", 994.

<sup>86</sup> H. Yunus Apaydın, "Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/98.

<sup>87</sup> Ebubekir Sifil, "İbnü'l-Burhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/536.

olduğunu söylemek mümkündür. Bir diğer unsur da hicri 6. Yüzyılın sonlarında Kuzey Afrika Muvahhidîn devletinin Zâhirî mezhebini resmi mezhep konumuna yükseltmesi<sup>88</sup> de zâhirî düşüncenin devamına işaret kabul edilebilir. Zira Zeylaî'de Kuzey Afrika'da bulunan Mısır'da yaşamını sürdürmüş bir âlimdir. "Her ne kadar muvahhidîn devletinin yıkılmasıyla zâhirî mezhebi taraftarlarını büyük ölçüde kaybetse de"<sup>89</sup> etkisini o coğrafyada bırakmış olabilir. Netice olarak zamanla müntesiplerini kaybeden diğer mezheplerde olduğu gibi Zâhirî mezhebinin sayısal bir belirleyiciliği olmasa da mezhebin fikhî ve usûlî düşüncesi diğer sünnî mezhepler tarafından zikredile geldiği ve Zeylâî'nin de geleneği sürdürdüğü dikkat çekmektedir.

Burada konumuzla alakalı zâhiri mezhebin Hanefî mezhebine muhalif iki görüşünü aktaracağız. Birincisi mahremlerin aynı anda bir erkeğin nikâhında bulunması meselesidir. Hanefî mezhebine göre, erkeğin zevcesinin, kadın akrabalarından birisi erkek olarak düşünülürse ve bu durumda nikâh caiz olmazsa erkeğin bu ikisini aynı anda nikâhta tutması caiz değildir. Ancak Dâvut ez-Zâhirî 'bir erkeğin hanımı ile birlikte hanımın teyze ve halaysını aynı nikah altında tutması' demektedir.<sup>90</sup>

Hanefî mezhebine göre Mecûsî ve putperest bir kadını nikâhlamak sahih değildir. Dâvûd ez-Zâhirî, Hz. Ali'nin mecûsileri ehli kitaptan olduklarını kabul ettiğini itibara alarak mecûsilerle nikâhı caiz görmektedir. Zeylaî, Dâvûd ez-Zâhirî'ye "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"<sup>91</sup> âyetini delil getirerek cevap vermektedir. Zira, Müşrikler İsmâil peygamberin oğulları olmasına rağmen Allah, o andaki durumlarına dikkate alarak onlarla evlenmeyi haram kılmıştır. Bizde mecûsilerin şimdiki hallerine bakarak onlarla evlenmenin haram olduğunu söyleyebiliriz.<sup>92</sup>

#### 5.4 Zeylaî'nin, Hanefîlerin Şia ve Hâriciler ile İhtilaflarına Değinmesi

Zeylai, eserinde tesbit edebildiğimiz kadar dört farklı yerde Hanefî- şia ihtilafından bahsetmektedir. İkiisi nikâh bahsiyle ilgili olduğu için burada iki örnek üzerinde duracağız.

<sup>88</sup> Mustafa Türkan, *İslam Hukuk Tarihinde Zâhirîlik (Davut ez-Zâhiri Örneği)* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2016), 92.

<sup>89</sup> Türkan, *İslam Hukuk Tarihinde Zâhirîlik (Davut ez-Zâhiri Örneği)*, 92.

<sup>90</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/105.

<sup>91</sup> *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/221.

<sup>92</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/109.



1-Hanefî mezhebine göre bir erkek aynı anda dört kadınla evli kalabilir. Zeylaî, burada “*beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın*”<sup>93</sup> âyetini delil getirmektedir. Ancak şîa ve haricîlere göre bir erkek on sekiz kadınla evli kalabilir. Onlar, âyette geçen ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder tekrarlarını topladıkları zaman bu sonucu bulmaktadır. Zeylaî, âyetteki “vav” harfinin atıf için olmadığını “*Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer (veya) üçer (veya) dörder kanatlı elçiler kılan Allah’a mahsustur*”<sup>94</sup> âyetinde olduğu gibi “veya” manası için olduğunu ifade etmiştir. Zira, âyette ifade edilen her bir meleğin dokuzar veya on sekizer kanadının olacağı anlaşılır. Bilakis bir grubun iki bir grubun üç bir grubun dört kanadının olacağı anlaşılır.<sup>95</sup>

2- Şîa'nın diğer ihtilaf ettiği görüş mut'a nikâhıdır. Zeylaî, Şîa'nın bu görüşüne “*Peygamber Hayber günü mut'a nikâhını yasakladı*”<sup>96</sup> ve “*kadınlarla mut'a yapmamıza izin verilmişti, daha sonra Allah bunu kıyamete kadar yasakladı*”<sup>97</sup> rivâyetlerini delil getirerek cevap vermektedir.<sup>98</sup>

## SONUÇ

Hiç şüphesiz ki evlilik hayatı hem bireylerin hem de toplumun salahiyetinin ve düzeninin tesisi açısından İslam hukukunda önemli bir yere haizdir. Çünkü evlilik, erkek ve kadın arasında sevgi bağına güçlendirirken aynı şekilde ailelerinin de bağlarını güçlendirmektedir. Bu düzenin tesisi için ailelerin ve eşlerin, üzerlerine düşen sorumluluğu yapmaları gerekmektedir. Bu temel hedefler, tarafların ve ailelerin rızasının sağlanmasıdır.

Evlilik, sadece tarafları ilgilendiren bir mesele olmadığı, aileleri de ilgilendiren bir mesele olması hasebiyle evlenecek olan adayların kiminle hangi şart ve koşulda evleneceklerini çok iyi belirlemeleri gerekmektedir. Evlilik esnasında sorun gibi gözükmeyen mehir ve denklik gibi meseleler daha sonra aile yapısına çok ciddi zarar verecek hatta aile kurumunu yıkabilecek noktalara gelebilmektedir. Bundan dolayı özellikle evlenecek olan kızlar kendi denklere ile evliliği düşünmeli aynı zamanda ailelerin rızalarını da almaları

<sup>93</sup> Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Nisâ 4/3.

<sup>94</sup> Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Fâtır, 35/1.

<sup>95</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/112.

<sup>96</sup> Ebû 'Abdullah Ahmed ibn Muḥammed İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Âdil müşşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/30., Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhiḥ*, ed. Muhammed Zühêyr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “Megâzi” 40.

<sup>97</sup> Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şâhiḥ*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374/1955), “Nikâh”, 1406.

<sup>98</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik*, 2/115.

gerekmektedir. Böylece aile gibi çok önemli olan bu müessesenin temellerini sağlam bir şekilde inşa etmiş olurlar. Aynı zamanda aileler de evlendirecek oldukları kız ve erkek evlatları için onlara uygun eşler tercih etmeli onların mutlu olabilecekleri bir yuva kurmalarını sağlamalıdır.

Tebyîn bizlere, Zeylâî'nin yaşamış olduğu ilmi çevreyi ve bu çevrenin fikhî düşüncesine etkisini göstermektedir. Aynı şekilde bu eserin diğer şarihler ve fakihler üzerindeki etkisinin ne derecede önemli olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz *Tebyînü'l-Hakâ'ik* adlı eser Hanefî fıkıh literatüründe çok önemli bir yere sahiptir. Zeylâî, bu eserde Neseffî'nin metnindeki maddeler üzerinde çok ciddi tahlillerde bulunmakta, neredeyse her maddeyi âyet, hadis ve örf gibi şer'î delillerle temellendirmektedir. Dolayısıyla Hanefî mezhebinin âyet ve hadislere rağmen değil, âyet ve hadislere dayanarak hükümler koyduğunu incelediğimiz eserde görmüş olduk.

Aynı şekilde Zeylâî, o konu hakkındaki farklı mezhep görüşlerini delilleriyle birlikte yer verdiğini daha sonrada gerekçelerini de belirterek kendi mezhep görüşünü delilleriyle birlikte doğruluğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bu açıdan Tebyîn, mukayeseli bir eserdir diyebiliriz.

Nikâh bahsi özelinde baktığımızda Zeylâî, özellikle Şâfiî ve Mâliki mezhebinin ihtilaflarını aktarmaktadır. Kadının şahitliği, şahidin adil olması ve nikâh akdinde kullanılan lafızlar hususunda İmam Şâfiî'nin Hanefî mezhebiyle olan ihtilaflarını aktarmaktadır.

Nikahta şahitlik, mut'a nikahı ve erkeğin üvey kızı ile nikahı hususlarında olduğu gibi Mâlikîlerin Hanefî mezhebiyle olan ihtilaflarını aktardığını görmekteyiz.

Zeylâî, bu şerhi kaleme alırken yeni içtihatlar yapmamakta, bilakis mezhep içerisinde tercih edilmiş görüşleri, âyet, hadis, icmâ ve örf gibi şer'î delilleri kullanarak izah etmektedir. Bazen de hükümleri lügat açısından inceleyip diğer mezhep imamlarının görüşlerine cevap verip kendi mezhebi olan Hanefî mezhebinin görüşünün isabetli olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Eserin bu özelliklerini dikkate aldığımızda, Zeylâî'nin mezhep içerisinde ki konumunun müçtehit seviyesinde olmadığını, mukallit derecesinde olduğunu söyleyebiliriz. Zeylâî, delil olarak kullanmış olduğu âyet ve hadislerin kaynaklarını zaman zaman değinmekte bazen de değinmemektedir. Eserinde yer verdiği hadislerin hangi kaynaktan geçtiğini zikretse bile hadislerin senetlerine yer vermemektedir.

İncelemiş olduğumuz bu bölümden hareketle, Zeylaî'nin bu şerhi yazmadaki amacının, Neseî metninde var olan meselelere ve hükümlere fikhî düzeyde deliller getirmek olduğunu görmekteyiz. Ancak Zeylaî, nikâhlanmanın hükmünde olduğu gibi yer yer Neseî metninde olmayan hükümleri bazen tamamlama niteliğinde ilaveler yaptığını görmekteyiz. Bu makalede Zeylaî'nin Hanefî mezhebindeki görüşleri nasıl bir sistematiğe ne şekilde temellendirdiği görülmektedir.

### KAYNAKÇA

*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Apaydın, H. Yunus. "Şahit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/278-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Apaydın, H. Yunus. "Zâhiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/93-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Atik, Sefa. "Hanefî Fakih İbn Nüceym'in Risâleleri Üzerine". *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (15 Mart 2021), 205-240.

Atik, Sefa. "İki Kardeş, İki Fakih: İbn Nüceym Kardeşler". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 979-1012.

Bedir, Murteza. "Neseî, Ebü'l-Berekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/567-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u's-şahîh*. ed. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Efendi, Ali Haydar. *Dureru'l-ḥukkâm fî şerhi mecelleti'l-aḥkâm*. b.y.: Dâru'l-Cîl, 1991.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Eḥâdîs ve'l-'Âşâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Ḥût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'-r-Ruşd, 1409.

İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Ḳayravânî. *Metnü'r-Risâle*. 1 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Hanbel, Ebû 'Abdullah Aḥmed ibn Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Âdil mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrahîm b. Muḥammed el-Mıṣrî. *el-Baḥru'r-râik şerḥu Kenzi'd-daḳâik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*. Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *Muvaṭṭa'*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. 1 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâ'i't-Turâşi'l'Arabî, ts.
- Karadağ, Bekir. "Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesinin İlk Dönem Osmanlı Fıkıh Çalışmalarına Etkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 813-829.
- Kızılkaya, Necmettin. "Zeylâî, Osman b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/354-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Molla Hüsrev, Muḥammed b. Ferâmurz. *Dureru'l-Ḥukkâm Şerḥu Gureri'l-Aḥkâm*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1431.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîḥ*. thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşi'l-'Arabî, 1374/1955.
- Neseffî, Ebû'l-Berekât Ḥâfızüddîn 'Abdullah b. Aḥmed b. Maḥmûd. *Kenzü'd-Deḳâik*. thk. Saîd Bektaş. 1 Cilt. b.y.: Daru'l-Beşa'iri'l-İslamiyye, 2011.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sifil, Ebubekir. "İbnü'l-Burhân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/536. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sifil, Ebubekir. "Zeylâî, Abdullah b. Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/352-354. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Şahin, Ünal. *Zeylâî ve İbn Nüceym'in Eserlerinde Ahkâmın Değişmesi Örneği*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Ṭaberânî, Ebû'l-Ḳâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Ṭaberânî*. thk. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Seleffî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ eṭ-. *es-Sünen*. ed. Beşşar 'Avvad Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998.

Türkan, Mustafa. *İslam Hukuk Tarihinde Zâhirîlik (Davut ez-Zâhirî Örneği)*. Ankara: Sonçağ Akademi, Uzun dijital., 2016.

Yaman, Ahmet. "Kenzü'd-Dekâik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yanık, Özlem. *Hanefî Fıkıh Bilgini Zeylaî'nin Hayatı Ve Tebyînu'l Hakâik Adlı Eserinin Tanıtımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Zeylaî, 'Osmân b. 'Alî b. Mehcen el-Bâri'î Faḥruddîn el-Ḥanefî ez-. *Tebyînu'l-ḥakâik şerḥu Kenzi'd-daḥâik ve Ḥâşiyeti's-Şelebî*. Bulak; Kahire: el-Matba'atü'l-Kübra el-Emîriyye, 1895.